

CONCEPTUL DE DEMNITATE UMANĂ ÎN BIOETICĂ. PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE

MARIA SINACI
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

The Concept of Human Dignity in Bioethics: Challenges and Perspectives.

The aim of the paper is to explore the concept of human dignity in a bioethical context. In the first part of the study, dignity is approached from the perspective of the statement in international human rights documents and specific bioethical documents. The following section focuses on the analysis of some sources of human dignity and discusses the challenges that the meanings of the concept raise in bioethics. At the end of the paper, I support the necessity and usefulness of the concept of human dignity in bioethics.

Keywords: human dignity; bioethics; human rights; religion.

1. INTRODUCERE

Ideea demnității este prezentă în istoria gândirii umanității încă din Antichitate¹, fiind subiect de reflecție în domenii variate (filosofie, socio-politic, drept etc.), cu semnificații multiple, în diferite culturi și intervale de timp². Demnitatea umană a fost acceptată în sens larg ca principiu etico-juridic și încorporată în filosofie ca valoare, fundament de bază al relațiilor interumane. După Al Doilea Război Mondial, conceptul de demnitate umană a jucat un rol important ca principiu fundamental și sursă de drepturi în elaborarea unor documente internaționale care vizau drepturile omului. Menționăm două documente adoptate în acea perioadă la nivel internațional care au contribuit la promovarea demnității umane: *Declarația Universală a Drepturilor Omului* (1948)³ și *Codul de la Nürnberg* (1947)⁴. Primul document, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, a influențat statele lumii în elaborarea unor constituții în care este prevăzută protejarea demnității umane,

¹ Cicero, de exemplu, tratează demnitatea ca un atribut al tuturor ființelor umane datorită capacității lor inerente de a raționa, trăsătură prin care se disting fundamental de animale (Cicero, *De Officiis*, With an English translation by Walter Miller, London, William Heinemann Ltd / New York, G.P. Putnam's Sons, 1913).

² J. Habermas, „The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights”, în *Metaphilosophy*, 41(4), 2010, pp. 464–480.

³ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. <http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/.pdf>.

⁴ *Codul de la Nürnberg*. https://media.tghn.org/medialibrary/2011/04/BMJ_No_7070_Volume_313_The_Nuremberg_Code.pdf.

astfel încât din cele 193 de țări membre ale Organizației Națiunilor Unite, mai mult de 160 au introdus referiri sau secțiuni specifice⁵. În prezent, demnitatea umană este considerată o valoare centrală care se află la baza drepturilor omului, cu un rol cheie în documentele constituționale ale unui număr semnificativ de state.

Descoperirile din ultimele decenii în domeniul biotehnologiilor care vizează ființa umană au adus conceptul de demnitate în centrul dezbaterilor la nivelul discursului etic, juridic, medical, socio-politic, bioetic și filosofic etc. Cu toate că a fost cunoscut și abordat din perspective variate, conceptul a rămas destul de controversat, fără să se fi ajuns la o definiție larg acceptată. Pe de o parte, multitudinea semnificațiilor atribuite a făcut dificil demersul de definire a conceptului într-o formă unanim acceptată. Pe de altă parte, miezul unor dezbateri l-a reprezentat chiar existența demnității umane, în sensul în care unii o neagă, iar alții o consideră, în cel mai bun caz, lipsită de sens sau inutilă. Dincolo însă de aceste poziționări și recunoașterea dificultății de elaborare a unei definiții larg acceptate a conceptului, s-a demonstrat că demnitatea umană joacă un rol deosebit de important în numeroase domenii, unele cu o anumită tradiție, precum dreptul și medicina, altele mai noi, precum bioetica, biodreptul, biotehnologiile medicale etc.

2. DEMNITATEA UMANĂ ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL ȘI DOCUMENTE CONSTITUȚIONALE

Dreptul internațional a acordat importanță demnității umane. Astfel, în documentele care vizează bioetica se încearcă formularea unor puncte de vedere, afirmații care pot avea un nivel mai larg de acceptabilitate însă adesea cu acceptarea unor compromisuri care dau o notă mai vagă conceptului. De exemplu, în *Declarația Universală privind Genomul Uman și Drepturile Omului* (1997)⁶, în Art. 1, se afirmă: „Genomul uman stă la baza unității fundamentale a tuturor membrilor familiei umane, precum și recunoașterea demnității și diversității lor inerente. În sens simbolic, este moștenirea umanității”. Într-un alt document se face referire la acest concept în termeni chiar mai vagi, mai exact în *Declarația Universală privind Bioetica și Drepturile Omului* (2005)⁷, în Art. 3: „Demnitatea umană, drepturile umane și libertățile fundamentale trebuie să fie deplin respectate”. Aceste formulări conturează o opinie ce pare a avea un nivel de acceptabilitate mai larg pentru demnitatea umană, însă, pe de o parte, oferă o perspectivă juridică,

⁵ Erin Daly, „Judicial activity/democratic activity: the democratising effects of dignity”, în D. Bedford et al. (eds.) *Human Dignity and Democracy in Europe*, Edward Elgar Publishing, 2022, 19–36. <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781789902839/9781789902839.xml>

⁶ *Declarația Universală privind Genomul Uman și Drepturile Omului* (*Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights*, 1997) <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-genome-and-human-rights>.

⁷ *Declarația Universală privind Bioetica și Drepturile Omului* (*Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*, 2005) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180>.

iar pe de altă parte, conceptul în sine rămâne nedefinit. O explicație este oferită de H. Schmidt, care presupune că autorii documentelor ar fi avut în atenție mai degrabă persoana ca purtătoare de demnitate, urmând ca fiecare țară în parte să decidă în ce măsură consideră existența prenatală ca formă a vieții unei persoane care posedă demnitate⁸. Un alt document care face referire la demnitatea umană în sensul protejării acesteia este *Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Convenția privind drepturile omului și biomedicina* (1997), semnată de România în data de 4 aprilie 1997⁹.

Demnitatea umană este centrală și în alte documente internaționale, fără a fi definită în mod explicit nici în acestea. În *Declarația Universală a Drepturilor Omului* se fac două referiri la acest concept. Prima, în „Preambul”, în care se afirmă „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane” și a doua în Art. 1, conform căreia toate „ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi”. În *Convenția Internațională cu privire la drepturile Civile și politice* (1966)¹⁰ se afirmă că „aceste drepturi decurg din demnitatea inerentă persoanei umane” („Preambul”). Este importantă precizarea că această viziune asupra demnității, prezentă în formulările dreptului internațional, presupune că valoarea ființelor umane se bazează pe condiția lor umană, nu pe realitatea abilităților intelectuale sau morale.

Cu toate că aceste formulări sunt destul de vagi, oferă totuși îndrumări valoroase pentru înțelegerea conceptului și reglementarea unor acțiuni din punct de vedere legal prin interzicerea unor practici degradante la adresa ființei umane. Demnitatea umană nu este însă singurul concept definit vag în zona dreptului. Sunt principii morale și juridice de bază, precum dreptatea, libertatea, autonomia care de asemenea nu sunt definite prin lege, pe de o parte, din cauza dificultății de a formula o definiție precisă care să fie larg acceptată, inclusiv în context transcultural, iar pe de altă parte, pentru că definițiile rigide pot duce în unele cazuri la dificultăți de nerezolvat în implementarea normelor legale. În aceste situații, specialiștii preferă aplicarea vechiului dicton roman: *omnis definitio in iure periculosa est* (orice definiție în lege este periculoasă)¹¹.

⁸ Harald Schmidt, „Whose dignity? Resolving ambiguities in the scope of «human dignity» in the Universal Declaration on Bioethics and Human Rights”, *Journal of Medical Ethics*, 33(10), 2007, pp. 582–583.

⁹ Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Convenția privind drepturile omului și biomedicina. <https://www.medlegtm.ro/CONVENTIE%20Oviedo.pdf>

¹⁰ *Convenția Internațională cu privire la drepturile Civile și politice*. http://www.oportunitatiegale.ro/pdf_files/Coventia%20internationala%20drepturi%20civile%20si%20politice.pdf.

¹¹ Roberto Adorno, „Human Dignity and Human Rights as a Common Ground for a Global Bioethics”, *Journal of Medicine and Philosophy*, May 2009, p. 6. https://www.researchgate.net/publication/24350326_Human_Dignity_and_Human_Rights_as_a_Common_Ground_for_a_Global_Bioethics.

O propunere interesantă îi aparține lui C. Perelman care, în lucrarea *The Safeguarding and Foundation of Human Rights* (1982), prezintă elemente ale unui posibil consens internațional care ar putea fi conturat în legătură cu demnitatea: „Noțiunea de drepturi ale omului implică faptul că există drepturi care pot fi atribuite fiecărui membru al speciei și că aceste drepturi sunt legate de însăși calitatea de a fi uman, fără distincție între membrii speciei și fără a se extinde dincolo de ei. Indiferent dacă este recunoscută sau nu originea religioasă a locului special rezervat ființelor umane în doctrină, acea doctrină proclamă că fiecare persoană posedă o demnitate proprie și merită respectată în măsura în care acea persoană este un agent moral liber, care este în același timp autonom și responsabil”¹². Perelman leagă drepturile omului de calitatea de a fi uman, de apartenența la specie, cu două precizări: (1) egalitatea membrilor în ceea ce privește atribuirea drepturilor; și (2) limitarea drepturilor doar la membrii speciei, fără vreo extensie dincolo de aceștia, cum ar fi transumanii sau postumanii. Consensul la care se referă autorul privind demnitatea este unul limitativ. O altă observație este că totuși afirmația lui Perelman este destul de săracă în ceea ce privește conținutul conceptului de demnitate umană.

Demnitatea umană ocupă un rol central în documentele constituționale ale multor state democratice, fiind invocată ca un principiu fundamental. Analiza prevederilor constituționale din mai multe țări referitoare la conceptul de demnitate a evidențiat afirmarea faptului că fiecare ființă umană, în virtutea umanității sale, are o demnitate inerentă, indiferent de trăsăturile externe, etnie, credință religioasă sau rasă. Această demnitate cere protejarea și respectarea unor drepturi ale omului și pentru că este inerentă tuturor ființelor umane, fiecare ar trebui să-și poată exercita drepturile umane și să se bucure de ele, fără nicio discriminare. În acest fel, sunt afirmate atât respectul față de demnitatea umană, cât și tratarea în mod egal a tuturor. Din perspectiva constituțională, demnitatea are potențial pentru dezvoltarea unui oarecare consens între state în privința drepturilor, dovadă fiind similitudinile existente cu privire la conținutul conceptului. Numai că există o dependență a conceptului de dimensiunea culturală a fiecărei țări, de altfel, firească. Ceea ce înseamnă că fiecare țară poate aplica demnitatea umană astfel încât să reflecte specificul și înțelegerea proprie a ceea ce se cere prin lege. Prin urmare, semnificațiile multiple atribuite conceptului face dificil demersul de conturare a unui consens, iar influențele culturale pot conduce la dezacorduri în aplicarea demnității în sfera juridică. C. Perelman chiar își exprima preocuparea în legătură cu faptul că ar fi periculos ca cineva să creadă că există un singur adevăr în chestiunea demnității¹³.

Referitor la aceste posibile dezacorduri în aplicarea demnității la nivelul statelor, dintr-o perspectivă bioetică, exemplul privind avortul este edificator.

¹² Chaïm Perelman, „The Safeguarding and Foundation of Human Rights”, în *Law and Philosophy*, 1, 1982, p. 119. <https://doi.org/10.1007/BF00143148>.

¹³ *Ibidem*, p. 122.

Respectul și protejarea demnității și a vieții umane sunt exprimate în cadrul drepturilor umane la nivel internațional și în constituțiile elaborate de foarte multe state. Dar în unele țări avortul este legalizat, fără a fi considerat o problemă morală, accentul fiind pus pe autonomia și libertatea femeii de a face alegeri. Nu se consideră că viața intrauterină trebuie apărată prin lege. În același timp, alte state, sub influența culturii, religiei și pe considerentul că viața umană începe chiar din momentul concepției (sau la un interval scurt de timp după aceasta, poate la 14 zile sau trei luni) și trebuie apărată, interzic avortul. Embriionul uman/fetusul, în aceste cazuri, este considerat purtător de demnitate umană și orice tentativă de distrugere a sa este considerată un atentat la adresa unei existențe umane în dezvoltare. Prin urmare, demnitatea umană este afirmată la nivel internațional, dar aplicarea și respectarea ei prin norme juridice sunt diferite. Important este răspunsul la întrebarea: Când începe viața umană? În momentul concepției? La primele mișcări ale fătului? La naștere? La câțiva timp după naștere? Comentând conceptul de demnitate umană, W. Binchy consideră că sensul demnității „depinde în mare măsură de premisele filosofice ale celor care o invocă; gama acestui fel de premise este atât de largă, încât «demnitatea» poate avea conotații complet opuse”¹⁴.

3. DEMNITATEA UMANĂ – UN CONCEPT PROBLEMATIC ÎN BIOETICĂ

Demnitatea umană, centrală în documentele de drept internațional și în majoritatea constituțiilor naționale, ocupă același loc privilegiat și în bioetică. Numai că, la fel ca în domeniul juridic, se confruntă cu problema definirii și clarității conceptului. În literatura bioetică, demnitatea umană este tratată uneori ca un drept, alteori ca principiu, ca valoare intrinsecă sau ca un concept fundamental într-un mănunchi de capacități specific umane, în timp ce alții reduc demnitatea la un slogan care nu furnizează niciun element pentru înțelegerea conceptului, de exemplu „a muri cu demnitate”, „tratament demn” etc. A fost propusă și înlocuirea demnității cu alți termeni, precum „respect pentru persoană” – ceea ce înseamnă că respectul este de fapt o consecință a demnității, nu demnitatea în sine¹⁵ sau „autonomie” – termen care are mai multe sensuri și ar putea conduce la excluderea de la demnitate a persoanelor incapabile de alegeri autonome. Aceste discuții și neclarități în legătură cu demnitatea umană sunt cauzate parțial, în opinia lui A. Schulman, și de faptul că ideea demnității în bioetică derivă din mai multe surse disparate. Cu toate că fiecare dintre ele are o contribuție importantă pentru domeniul bioeticii, „fiecare sursă aduce, de asemenea, propriile dificultăți specifice

¹⁴ William Binchy, „Dignity as a Constitutional Concept”, în Eoin Carolan, Oran Doyle (eds.), *The Irish Constitution: Governance and Values*, Thomson Round Hall, 2008, p. 308.

¹⁵ Roberto Adorno, „Human Dignity and Human Rights as a Common Ground for a Global Bioethics”, în *Journal of Medicine and Philosophy*, 34(3), 2009, pp. 223–240.

aplicării conceptului de demnitate umană la controversele bioetice”¹⁶. Totodată, ideile centrale ale surselor relevante au modelat dependența bioeticii de limbajul și conceptul de demnitate umană. Întrucât bioetica este un câmp larg interdisciplinar, avem în atenție surse ale demnității din filosofie și religie.

O sursă importantă pentru dezbaterile din domeniul bioeticii referitoare la demnitatea umană o reprezintă filosofia lui Kant. În *Întemeierea metafizicii moravurilor*¹⁷, Kant detaliază valoarea specială care i se cuvine demnității umane, o valoare care nu are echivalent, situată „mai presus de orice preț”¹⁸. Valoarea internă la care se referă Kant se află în legătură cu capacitatea de raționare care face posibilă pentru ființa umană stabilirea de scopuri și faptul de a fi propriul legislator. Rațiunea, capacitatea de conduită morală, se află la baza demnității și oferă libertatea inerentă întregii umanități, fără vreo extensie asupra animalelor sau existențelor nonumane. Unii autori, precum C. Korsgaard, sugerează că prin umanitate Kant s-ar fi referit de fapt la un set de caracteristici care diferențiază ființa umană de animale, având în vedere capacitatea noastră de a stabili scopuri¹⁹. Datorită autonomiei raționale, toți oamenii posedă demnitate și aceasta cere respect egal pentru toți. În „formula umanității” – imperativul categoric – există prevederea ca fiecare persoană să fie tratată ca un scop în sine, și nu ca mijloc: „Acționează astfel încât să folosești umanitatea, atât din persoana ta cât și din persoana oricui altcuiva, de fiecare dată totodată ca scop, niciodată numai ca mijloc”²⁰. Este important faptul că tratarea fiecărei ființe raționale ca un scop în sine interzice orice acțiune prin care ar putea fi transformată în „mijloc” și orice acțiune care o implică fără consimțământul său. Atunci când o ființă umană este tratată ca „mijloc”, este necesar acordul persoanei afectate²¹, de exemplu, în experimentele pe subiecți umani sau în transplantul de organe. Criteriul de evaluare a corectitudinii acțiunii îl reprezintă universalizarea sa. Astfel, conform formulei legii universale „Acționează doar după acea maximă prin care poți voi totodată ca ea să devină o lege universală”²², acțiunea este corectă din punct de vedere moral doar dacă aceasta poate deveni lege universală. Kant face precizarea că doar cel care este un scop în sine are demnitate pentru că are valoare intrinsecă, nu una relativă și nu are un preț: „[...] ceea ce constituie însă singura condiție sub care ceva poate fi scop în sine nu are numai o valoare relativă, adică un preț, ci are o valoare internă, adică o

¹⁶ Adam Schulman, „Bioethics and the Question of Human Dignity”, în Barbara T. Lanigan (ed.), *Human Dignity and Bioethics*, New York, Nova Science Publishers, Inc., 2008, p. 5.

¹⁷ Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, traducere de Filotheia Bogoiu, Valentin Mureșan, Miki Ota, Radu Gabriel Pârvu, București, Editura Humanitas, 2007.

¹⁸ *Ibidem*, p. 82

¹⁹ Christine Korsgaard, *Creating the Kingdom of Ends*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 17.

²⁰ Immanuel Kant, *op. cit.*, p. 75.

²¹ Markus Rothhaar, „Human dignity and human rights in bioethics: the Kantian approach”, în *Med Health Care Philos*, 13(3), 2010, pp. 251–257.

²² Kant, *op. cit.*, p. 65

demnitate”²³. Ca ființe raționale și scopuri în sine, oamenii au capacitatea de autolegiferare, fiind adevărați legiuitori universali. Fiind înzestrate cu autonomia voinței²⁴, ființele raționale pot alege să acționeze liber, conform legii morale, însă o persoană va ști cum să facă alegerea pentru a acționa prin testarea maximei acțiunii.

Cu toate că doctrina lui Kant despre demnitatea umană solicită respect egal pentru toate ființele umane și interzice utilizarea unei persoane ca mijloc pentru anumite scopuri, aplicarea în bioetică rămâne problematică din mai multe motive. Întrucât se bazează mult pe raționalitate, concepția kantiană despre demnitate pare să excludă persoanele cu deficiențe cognitive, copiii de vârstă mică, bolnavii aflați în comă, vârstnicii care suferă de boli specifice vârstei (demență senilă etc.), capacitatea rațională a acestora neputând fi exercitată. Încercarea de a aplica această concepție generează consecințe în zona juridică, întrucât demnitatea susține drepturile omului în documente internaționale, în documente constituționale/naționale și în cele referitoare la bioetică. Aceste documente consacră demnitatea ca valoare intrinsecă tuturor ființelor umane, fără nicio deosebire, recunoscând că toate sunt purtătoare de drepturi. Prin urmare, dacă drepturile omului derivă din demnitatea umană, atunci conform concepției kantiene nu ar trebui să le aibă toate ființele umane, astfel fiind anulat caracterul lor universal. Această perspectivă, în care unele ființe umane nu sunt protejate de drepturi umane, poate deschide calea abuzurilor. Noțiunea kantiană de demnitate umană eșuează în ceea ce privește garantarea drepturilor tuturor oamenilor în sfera problematicei bioetice. Referitor la persoanele care au capacitatea de a raționa și sunt purtătoare de demnitate, A. Schulman²⁵ se întreabă în ce măsură acestea sunt influențate în alegerile lor atunci când utilizează medicamente care modifică starea de spirit înainte ca autonomia rațională să le fie compromisă?

Concepția lui Kant despre demnitatea umană este criticată de către unii savanți care consideră că este mult prea concentrată pe raționalitate și susțin o poziție diferită. Martha Nussbaum adoptă o idee non-kantiană de demnitate, care include toți oamenii, chiar și pe cei care nu sunt considerați a fi raționali, precum și animalele nonumane. Nussbaum susține că în demnitatea kantiană există o falsă dihotomie între raționalitate și animalitatea naturii umane²⁶, ceea ce consideră a fi inacceptabil, deoarece aceste două dimensiuni coexistă în natura umană. Oamenii pot să nu fie întotdeauna raționali, dar își păstrează demnitatea și când sunt la vârsta copilăriei sau traversează o stare de boală, sau suferință psihologică²⁷. Sugestia Marthei Nussbaum este de a aprofunda tema demnității umane, „reproiectând

²³ *Ibidem*, pp. 81–82.

²⁴ *Ibidem*, pp. 81–82

²⁵ Adam Schulman, *op. cit.*, p. 8.

²⁶ Martha Nussbaum, *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, Cambridge, MA, Harvard University Press, Belknap Press, 2006, pp. 153–154, 160–161.

²⁷ Martha Nussbaum, „The Future of Feminist Liberalism”, în *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 74 (2), 2000, p. 50.

concepția politică despre persoană, aducând raționalul și animalul într-o relație mai intimă unul cu celălalt și recunoscând că există mai multe tipuri de demnitate în această lume, inclusiv demnitatea copiilor și adulților cu dizabilități mintale, demnitatea vârstnicilor demenți și senili și demnitatea bebelușilor la sân”²⁸.

Conceptul kantian de demnitate umană, cu limitările specifice conștientizate de către specialiști și îndeajuns de criticat, nu impune însă renunțarea la el și nici la aplicarea sa în abordarea problemelor complexe ale bioeticii.

D. Feldman²⁹, preocupat de problema demnității, încearcă să identifice o soluție și în acest sens propune o idee stratificată de demnitate, care operează pe trei niveluri: (1) demnitatea întregii specii umane; (2) demnitatea grupurilor din cadrul speciei; (3) demnitatea la nivelul indivizilor. Primul nivel vizează întreaga specie umană, însă pentru a o delimita de alte specii sunt necesare criteriile, reguli pe baza cărora să se facă diferența între acestea și să se ofere o protecție specială umanității. Nivelul al doilea este constituit din grupurile care alcătuiesc specia umană. Acestea funcționează pe baza unor reguli care interzic discriminarea între grupuri și dă fiecăruia libertatea să își urmărească propriul destin. La nivelul al treilea, fiecare individ solicită dreptul a lua propriile decizii și de a participa la acele decizii luate de alții, care îi pot afecta propria viață. Pentru nivelul doi și nivelul trei, D. Feldman precizează că demnitatea are aspecte subiective și obiective. Aspectul subiectiv vizează sentimentul propriei valori, asociat de obicei cu forme de comportament care transmit un sens, o semnificație celorlalți³⁰. Aspectul obiectiv se referă la „starea și atitudinile oamenilor față de un individ sau grup, de obicei în lumina normelor sociale sau a așteptărilor”³¹. Referitor la oamenii care nu au capacitatea de a-și exercita aspectul subiectiv al demnității, Feldman afirmă că au totuși un tip de demnitate care cere respect. Autorul dă exemplul persoanelor foarte tinere sau al pacienților aflați în stare vegetativă persistentă, care au „dignitate umană intrinsecă în sensul obiectiv, în care persoanele care sunt responsabile de ei au o datorie morală, și adesea legală, de a avea în vedere interesele și drepturile lor atunci când iau decizii care le afectează bunăstarea”³². O slăbiciune a construcției lui Feldman pare a fi faptul că demnitatea subiectivă, fiind determinată de comportamentul și personalitățile oamenilor în raport cu valorile sociale, este legată de specificul cultural al unei comunități și, prin urmare, ideile de demnitate vor fi diferite. Pe de altă parte, putem observa că M. Nussbaum discută despre mai multe tipuri de demnitate. Feldman propune demnitatea ca o noțiune care operează pe cele trei niveluri, dar nu o definește. Nu este clar nici cum

²⁸ *Ibidem*, p. 55.

²⁹ David Feldman, *Civil Liberties and Human Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2022.

³⁰ *Ibidem*, p. 126.

³¹ *Ibidem*, p. 127

³² *Ibidem*.

poate fi identificată demnitatea grupului. Putem considera eventual că ar fi dependentă de demnitățile membrilor grupului, ceea ce ne-ar îndrepta spre o demnitate colectivă. Cât privește distincția între semnificațiile subiective și obiective ale demnității individuale și de grup, considerăm că mai mult încurcă întreaga abordare despre demnitate. Se poate obiecta și referitor la faptul că autorul face referire în construcția demnității stratificate doar la specia umană, în timp ce în literatura bioetică se discută tot mai mult despre demnitatea animalelor nonumane și a postumanilor. Meritul ideii demnității stratificate propuse de Feldman este că are extensie asupra tuturor ființelor umane, inclusiv asupra celor cu deficiențe cognitive, bolnavi în stare vegetativă, în comă sau copii mici.

Religia este o sursă importantă care oferă o perspectivă largă pentru demnitatea umană. Deși la nivel dogmatic există multe deosebiri între religiile lumii, în planul creației și în raportul omului cu divinitatea și cu natura există apropieri. Acestea pot fi constatate în mod deosebit în religiile monoteiste, iar dintre acestea avem în atenție creștinismul și iudaismul. Conform Referatului biblic, demnitatea umană își are rădăcinile în realitatea creării omului de către Dumnezeu, Cel care imprimă chipul Său în ființa umană și o ridică deasupra celorlalte făpturi. Trăsătura de a fi purtător al chipului lui Dumnezeu o are doar omul și prin aceasta posedă o demnitate inerentă și inalienabilă: „Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră, ca să stăpânească peștii mării, păsările cerului, animalele domestice, toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul”³³ (*Gen.* 1,26). Expresia demnității deosebite acordate de Dumnezeu ființei umane rezultă din (1) poziția specială a omului în lumea naturală, unde este așezat ca stăpân deasupra tuturor lucrurilor și (2) pentru că face aceasta singur. Ideea omului ca imagine a lui Dumnezeu – categoria *imago Dei* – a fost recunoscută de un grup ecumenic format din catolici și protestanți ca articol fundamental al antropologiei teologice creștine și bază a evaluării etice³⁴. Din această perspectivă, omul făcut „după chipul lui Dumnezeu” are și o responsabilitate specială față de lumea creată, ca administrator al ei, și față de semenii și egali săi. În textele *Vechiului Testament* este edificator faptul că demnitatea umană este întemeiată ca valoare unică a omenirii prin asemănarea omului cu Dumnezeu și prin poruncile date de Creator privind protecția și prețuirea vieții umane. În *Geneza* 9,6 este exprimată interdicția uciderii unei ființe umane, normă care evidențiază atât prețuirea pe care ar trebui să o acordăm vieții umane, cât și valoarea egală a fiecărei persoane: „De va vărsa cineva sânge omenesc, sângele aceluia de mână de om se va vărsa, căci Dumnezeu a făcut omul după chipul Său”. Leon Kaas subliniază statutul special al ființelor umane prin

³³ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, <https://www.bibliaortodoxa.ro/>.

³⁴ Bilaterale Arbeitsgruppe der Deutschen Bischofskonferenz und der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands, *Gott und die Würde des Menschen*, Paderborn/Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt / Bonifatius, 2017.

asemănarea și relația cu Dumnezeu, care întemeiază „demnitatea de bază a ființei umane” exprimată ca „sfințenie”³⁵.

Iată că spre deosebire de Kant, care fundamentează demnitatea pe raționalitate și moralitate ca fiind ceea ce separă omul de animale, în perspectiva iudeo-creștină asemănarea noastră cu Dumnezeu și statutul special acordat ne separă de restul viețuitoarelor. Statutul special al omului în lumea naturală, afirmat în *Biblie*, poate conduce la ideea unei superiorități a speciei în raport cu celelalte viețuitoare, mai ales că referirea nu este la adresa vieții, ci a omului³⁶. Demnitatea persoanei este a întregii ființe deoarece chipul Său amprentează întreaga ființă umană și o înobilează, aceasta devenind un destinatar și purtător de drepturi și îndatoriri. Considerăm totuși că scrierile biblice au influențat de-a lungul secolelor valorile, ideologiile, concepțiile juridice mai mult decât sunt dispuși unii specialiști să accepte. *Biblia* a avut în lumea occidentală o influență probabil mai puternică decât orice altă sursă a ideii de demnitate, aspect care se regăsește inclusiv în normele juridice care așază demnitatea inerentă la baza drepturilor umane. Cu toate acestea, implicațiile relatării biblice despre demnitatea umană pentru bioetică nu sunt lipsite de ambiguitate. Dacă demnitatea umană este considerată a fi inerentă în fiecare etapă a vieții, atunci și embrionii sunt purtători de demnitate și orice atentat la adresa lor se consideră un atentat la viața unei ființe umane în devenire. Prin urmare, embrionii nu ar putea fi utilizați pentru cercetarea celulelor stem. Protejarea vieții umane înseamnă a proteja ființe care au imprimat chipul lui Dumnezeu în ele și a le vedea astfel înseamnă a le arăta prețuire.

Au fost formulate critici în legătură cu faptul că ideea de demnitate umană înrădăcinată în textele biblice sau alte texte religioase este mai nesigură și în general nu prea ar avea ce căuta în bioetica laică³⁷. Deși poate părea mai dificil ca cineva să se bazeze pe scrierile biblice pentru a lua decizii în sfera bioeticii, aceste texte sunt importante pentru că pot contribui la articularea unor idei mai profunde despre ceea ce înseamnă ființa umană și responsabilitățile sale în lumea naturală. D. Schroeder face o afirmație interesantă, poate puțin riscantă, prin care evidențiază rolul autorității religioase în justificarea demnității inerente: „Fără referire la autoritatea religioasă, este mult mai greu de justificat ideea că toate ființele umane au o demnitate inerentă, decât aceea că toate ființele umane au drepturi ale omului”³⁸.

³⁵ Leon Kass, „Defendig Human Dignity”, în B.T. Lanigan (ed.), *Human Dignity and Bioethics*, New York, Nova Science Publishers, Inc., 2008, pp. 226–228.

³⁶ Putem lua în considerare faptul că religiile orientale (budismul, jainismul etc.) oferă o privire mai largă asupra prețurii vieții, extinsă și la nivelul altor viețuitoare, nu doar a ființei umane, într-o abordare holistică.

³⁷ Ruth Macklin a susținut eliminarea noțiunii de demnitate din etica medicală, argumentând că demnitatea ar trebui redusă la autonomie (Ruth Macklin, „Dignity is a useless concept”, *The BMJ*, 327 (74290), 2003, pp. 1419–1420).

³⁸ Doris Schroeder, „Human rights and human dignity: an appeal to separate the conjoined twins”, *Ethic Theory Moral Prac* 15, 2012, p. 328.

4. DEMNITATEA UMANĂ – UN CONCEPT NECESAR ÎN BIOETICĂ

După cum s-a putut observa în secțiunile de mai sus, au fost formulate opinii conform cărora demnitatea umană nu ar fi un concept util în bioetică și în cel mai bun caz ar putea fi redus la autonomie sau asimilat cu respectul pentru persoane. În secolele trecute, demnitatea umană a fost discutată frecvent din perspectiva unor scopuri politice și juridice, interesul fiind mult mai scăzut pentru zona medicală, a experimentelor pe subiecți umani sau a intervențiilor asupra ființei umane. Secolul XX și în mod deosebit ultimele decenii au adus conceptul de demnitate în centrul discuțiilor bioetice și al celor referitoare la drepturile umane, în contextul dezvoltării fără precedent a biotehnologiilor medicale care vizează direct ființa umană. De exemplu, reproducerea umană asistată medical și controlul dezvoltării embrionilor umani *in vitro* poate face posibilă, la un moment dat, gestația fetusului uman în uter artificial sau crearea unor embrioni/fetuși folosiți pentru salvarea unor vieți umane. Astfel se ajunge la instrumentalizarea ființei umane, fiind încălcat principul kantian al umanității. Tehnologiile biomedicale oferă posibilitatea intervențiilor asupra embrionilor preimplantați pentru verificarea anomaliilor cromozomiale numerice și eliminarea combinațiilor de gene nedorite. Intervențiile la nivelul genomului uman poate vor face posibile în viitor prelungirea duratei de viață, creșterea rezistenței la boli, optimizarea unor trăsături fizice, îmbunătățirea memoriei etc. Modificarea naturii umane constituie o adevărată provocare pentru demnitatea umană și pe măsură ce tehnologiile se dezvoltă, aplicarea lor ridică tot mai multe probleme etice și legale, mai ales din perspectiva protejării genomului uman. Totuși, considerăm că știința și tehnologia nu trebuie privite ca o amenințare pentru demnitatea umană. Progresul științei nu poate fi și nici nu trebuie oprit. Ceea ce trebuie făcut este să protejăm idealul demnității umane față de diferitele provocări și evoluții ale științei, fără însă a-l folosi ca justificare pentru acceptarea unei anumite politici științifice.

Cu toate criticile privind utilizarea vagă a ideii demnității umane în bioetică, considerăm că reprezintă un concept important și util întrucât surprinde și se ancorează în diferite concepții privind ființa umană și tocmai aceasta îi conferă o valoare deosebită. În această interpretare, conceptul poate fi util pentru înțelegeri noi și îmbogățite privind alte culturi. De asemenea, poate constitui un factor mobilizator în dezbaterile bioetice dintr-o perspectivă interdisciplinară. Controversele etice discutate nu ar putea fi însă soluționate apelând la slogane sau prin simple afirmații că o soluție sau alta încalcă demnitatea umană. În final, considerăm că impactul noilor tehnologii asupra demnității umane impune un demers atât din partea bioeticienilor, cât și a specialiștilor din alte domenii pentru o mai bună înțelegere a semnificațiilor conceptului și o aplicare realistă, ținând cont de progresul științei.

